

Szügyi Éva

Iskolaválasztás a Délvidéken¹ Choice of school in Voivodina

Autonomous Province of Vojvodina is the only autonomous province in Serbia that after historical changes has preserved the multiethnic structure of its population even today. The hardship of minority life has resulted in continuous assimilation, demographic weakening (aging) and emigration in many cases. *Empirical background:* Interviews with directors of elementary schools, with teachers, with children twelve years old and with their parents. *Location:* a region where lives majority (Serbian) and a region where lives minority (Hungarian). *Objective:* what are the parent motives of selection the elementary school? *Interview subject:* 8 elementary schools in Vojvodina. *Conclusions in brief:* for the parent it is important to their children learn on their mother tongue in the elementary school, and they select the school which is respectable or in where they learnt. It is also important to teacher have good reputation and that the school be well-equipped. The other important factors are the distance among the home and the school, the safe traffic and the school where the older brothers or sisters are learning.

Bevezetés

Szerbia egyetlen történelmi régiója és autonóm tartománya Vajdaság Autonóm Tartomány, amely az elmúlt évtizedek változásait követően is, mind a mai napig megőrizte multiethnikus lakossági összetételét. Európa egyik olyan régiója, ahol mintegy harminc különböző autochton nemzeti kisebbség, etnikai közösség él együtt. Az államalkotó nemzet (szerb) képviselőit követően a legnépesebb etnikai közösség a magyar etnikum. Számuk a 2002-es népszámlálás adatai alapján 290 207 (Vajdaság: 2 024 487). A magyar nemzeti közösség demográfiai kapacitásai hanyatlóak: 1961: 442 561, 1981: 385 356. 2002: 290 207. Az utóbbi 15 évben a délvidéki magyarok száma mintegy 50 000-rel csökkent (Gábrity Molnár, 2003, 2006a, 2008a, Penev et al., 2007).

A kisebbségi lét viszonyosságai sok esetben folyamatos asszimilációt, demográfiai gyengülést (előregedést) és emigrációt eredményeztek. A magyar népesség alapvetően rurális beállítottságú, és minduntalan keresi a szülőföldön való érvényesülés lehetőségeit. A kulturális és nemzeti identitás megőrzéséért tett folyamatos erőfeszítések közepette – az elmúlt húsz

évben felerősödő nacionalizmus és társadalompolitikai nyomás alatt – a vajdasági magyarság élettere mára a Tisza mentére és néhány szórványtelepülésre szűkült. A nemzeti közösség oktatása (magyar iskolák) középsiskolai szintig megoldott, azonban a vajdasági felsőoktatás nem biztosít megfelelő (és kielégítő) lehetőségeket a magyar fiatalok számára (Gábrity Molnár, 2003a, 2003b, 2005, 2006b, 2007, 2008c, Takács, 2008, 2009).

Az alapszintű oktatás szervezése Szerbiában²

A szerbiai közoktatási rendszert a 2004-ben elfogadott közoktatási törvény, a Törvény az oktatás és nevelés alapszintjéről³ (továbbiakban: Törvény) határozza meg. A Törvény definiálja többek között az oktatás és nevelés céljait, kívánt eredményét, az általános és rendkívüli előírásokat, hogy kik lehetnek oktatók, a nyelvhasználatot, az oktatás felügyeletét, az oktatás és nevelés színvonalának növelését, az oktatási intézményeket és intézeteket, az intézmények szervezési rendszerét, az oktatási és nevelési programokat és a vizsgákat, az oktatás és nevelés megvalósulását, a diákok jogait és kötelezettségeit, az oktatási intézetek dolgozóit, az oktatási intézmények és intézetek finanszírozását. A közoktatásban alkalmazott nyelvhasználatról a Törvény kimondja, hogy az szerb nyelven valósul meg. A kisebbségi nemzetekhez tartozók számára az oktatás anyanyelven történik.

A Törvényt az oktatási és sportminisztérium, a Nemzeti Oktatási Tanács és a szolgáltató intézetek tartatják be.

Az általános iskolák alapítója lehet a köztársaság, az autonóm tartomány, illetve a helyi önkormányzat. A szerb minisztérium által akkreditált programok alapján külföldi és hazai fizikai, illetve jogi személyek is alapíthatnak iskolát. Az intézmények finanszírozása az alapító költségvetéséből történik. Ugyanakkor lehet saját bevételük is támogatások, donációk, tandíj, valamint egyéb szerződés útján.

Az iskola alapításáról a finanszírozónak áll jogában dönteni. A Törvény 33. szakaszának értelmében az alapításról történő döntés meghozatalakor figyelembe kell venni: a gyermeklétszámot, infrastrukturális, épületi és felszereltségi feltételeket, továbbá a személyi-oktatói feltételek meglétét. Az iskola működési engedélyt kizárólag minisztériumi döntés alapján kaphat.

² A tanulmány primer adatforrások mellett (szociológiai mélyinterjúk) további szakirodalmi feldolgozásokra és néhány statisztikai elemzésre alapoz, a délvidéki alapszintű oktatás szervezésének bemutatása céljából

³ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja

¹ A kutatás a MTA HTMTÖP keretein belül valósult meg Iskolaválasztási stratégiák szórványban és többségben címmel. A kutatást vajdasági vonatkozásban Zenta és Nagyikikinda községben végeztük, összesen 8 általános iskola részvételével.

Szerbiában az alapszintű iskolák állami alapításúak, és az állam finanszírozza a működésüket. Ez az utóbbi években annyiban változott, hogy a Magyar Nemzeti Tanács Vajdaságban egyes intézmények alapítói jogát átvehette, valamint egyes iskolákat kiemelt jelentőségű intézményekként kezelhet. A Törvény értelmében az oktatás egy- vagy kétnyelvű.

Az oktatási szféra esetében a finanszírozás megosztott Szerbiában. A köztársaságon belül pénzügyi kompetenciákkal rendelkezik Vajdaság Autonóm Tartomány és az önkormányzatok. Ezek jogi háttérét a Szerb Köztársaság költségvetésének törvénye (aktuális évi), a 2002-es Vajdaság Autonóm Tartomány egyes hatásköreinek visszaszámításáról szóló törvény – Omnibusztörvény⁴ – és a 2007. december 29-től hatályban lévő Önkormányzatokról szóló új törvény⁵ alkotják. Ezen törvények értelmében az oktatás különböző szintjein, különböző pénzügyi illetékességekkel rendelkezik a köztársaság, a tartomány és az önkormányzatok.

Az általános oktatás Vajdaságban kötelező és tandíjmentes. A vajdasági általános iskolákban az oktatás és nevelés hat tannyelven folyik: szerb, magyar, szlovák, román, ruszin és horvát nyelven, valamint kétnyelvűen – szerb nyelven és valamelyik nemzeti kisebbségi nyelven. Az anyanyelv a nemzeti kultúra elemeivel választott tantárgy a felsorolt nyelveken kívül ukrán és roma nyelven is választható. Az alapszintű oktatás alsó (1–4. osztály) és felső (5–8. osztály) szinten történik.

A magyar tannyelvű oktatás szervezése Vajdaságban

A kisebbségi tannyelven történő oktatás szervezésénél figyelembe veszik a gyereklétszámot és a szükséges tanerő meglétét. Ennek hátránya, hogy abban az esetben, ha kellő számú diák van, viszont nem tudják biztosítani a szükséges számú oktatót, ideiglenesen csak államnyelven szervezik meg az oktatást, az ideiglenes állapot azonban könnyen állandósulhat.

Évtizedekre visszamenőleg az anyanyelven tanulók aránya a képzésnek ezen a szintjén is változatlanul 80% körül mozog. Tehát a magyar gyerekeknek kb. 80%-a él az anyanyelven való tanulás lehetőségével az általános iskolákban. A magyarul tanulók arányszáma jellemzően és folyamatosan nagyobb a magyar többségű településeken, a szerbül tanuló magyarok arányszáma pedig a nem magyar többségű, illetve azon településeken jellemző, ahol az alacsony számú magyar anyanyelvű diák hiányában

⁴ Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine

⁵ Novi zakon o finansiranju lokalne samouprave

nem szervezik meg a kisebbség nyelvén az oktatást⁶. A tömbben (Adán, Zentán, Kanizsán) a magyar gyerekek 99%-a tanul magyarul, a szórványban (Újvidék, Zombor, Nagyikinda) viszont csupán a fele⁷.

Tóth (1999., idézi Göncz, 2006.) az 1998-as tanévre érvényes adatokat közli: az általa vizsgált 76 általános iskola közül 21-ben egy tantárgyat tanítottak szerb nyelven a magyar tagozaton, 13-ban 2 tantárgyat, 10-ben hármat, 7-ben négyet és 1-ben ötöt. Az anyanyelvű oktatás sok helyen egyre inkább a tranzitív programok⁸ jegyeit viseli magán, ami negatívan hat az anyanyelv és nemzetiségi identitás megőrzésére (Göncz, 2006.)⁹

Az, hogy sok magyar nyelvű tanuló többségi oktatásban részesül, felgyorsítja az asszimilációs folyamatokat. Míg a 60-as években a magyar tanulóknak csupán 13%-a járt szerb tagozatra (Göncz, 2006), addig napjainkban már átlagosan 20%-ról beszélhetünk.

Ezek az adatok azt a feltételezést támasztják alá, hogy Vajdaságban a magyar anyanyelvű diákok jelentős hányada a nyelvi befúllasztási program¹⁰ hatásainak van kitéve. Ez a folyamat generálja az asszimilációt, ezáltal pedig csökken a magyar lakosok száma.

A kisebbségi oktatás jogi szabályozásának kerete stabil, hiszen az elmúlt két évtizedben változatlan maradt az a törvényes előírás, amely szerint 15 tanuló jelentkezése esetén az intézmény köteles magyar nyelvű osztályt nyitni, ennél kevesebb jelentkező esetén pedig engedélyezhető a magyar nyelvű tagozat megnyitása egy-egy iskolában.

Hétéves kortól kötelező az általános iskolai oktatás. Szerbiában a gyerekek beiskolázása körzetenként történik. A beosztás alapjául a helyi

⁶ „A szórványosodás egyik legmegbízhatóbb mutatója, hogy a magyar általános iskolások hány százaléka tanul szerb tannyelven.” (Gábrity Molnár, 2002.)

⁷ Az anyanyelvű oktatás minden olyan településen veszélyben van, ahol a magyar lakosság száma 3000 alá esik és a népesség több mint 10%-kal csökken. Ezeken a településeken körülmények között kell tervezni a kisebbségi tannyelvű oktatást. A sziget szórvány településeken (Apatin, Kula, Hódság, Zombor, Verbász, Újvidék, Fehértemplom, Versec, Nagybecskerek, Antalálva, Kikinda, Pancsova, Zichyfalva, Szécsány, Begaszentgyörgy stb.) évről évre bizonytalan az osztályok megnyitása.

⁸ A tranzitív (átírányítási) programnál a kezdeti oktatás két nyelven folyik, mindaddig, amíg a többség nyelvét olyan szintig el nem sajátítják a kisebbségi tanulók, hogy az válhasson a tanítás kizárólagos nyelvété. (Göncz, 2004)

⁹ A Magyar Nemzeti Tanács a vegyes tannyelvű közoktatási intézmények szétválasztását és a jogilag, pénzügyileg és fizikailag elkülönített magyar iskolák létrehozását általánosságban nem tartja célravezetőnek. Az MNT szerint ez a magyar diákok tanulási lehetőségeit csökkentené, és ezáltal csökkenne a magyar nyelven tanuló diákok száma. Ezzel szemben az MNT arra törekszik, hogy a vegyes tannyelvű intézményeken belül a magyar oktatás szakmai igazgatása önállóan, magyar tanterületen működjön. Ehhez azonban pénzügyi, jogi és szervezeti háttér szükséges.

¹⁰ Nyelvi befúllasztási programnak nevezik, amikor a második nyelvű oktatásban a többségi nyelv kizárólagos vagy domináns szerepet játszik. A második nyelvű oktatás olyan oktatási forma, ahol a többség nyelve az oktatási nyelv. A nyelvi befúllasztási program távlatilag az anyanyelv többségi nyelvvé való felcserélését jelenti. (Kolláth–Varga–Göncz, 2009.)

közösségek szolgálnak. Egy-egy körzet területe szükség szerint változtatható (pl. ha az egyik iskola körzetében túl kevés gyerek van, „kitolják” annak határait a szomszédos iskolakörzet határainak szűkítésével). Ezáltal tudják biztosítani a szükséges gyereklétszámot és fenntartani az iskolák működését, illetve az osztályok számát. A beiskolázás előtt a szülők értesítést kapnak arról, hogy a gyerekük melyik intézménybe lett beosztva. Ennek módosítását kérheti a szülő, természetesen elfogadható indoklással. A kérvényt az iskola részéről elbírálják (az indoklás tartalmától függően: az igazgató, pedagógus, pszichológus), majd a gyerek érdekeit figyelembe véve hoznak döntést. A kérvény indoklásakor leggyakrabban a következő esetek fordulnak elő: a szülő személyes tapasztalata az iskoláról, az idősebb gyerek melyik iskolába jár, a szülő melyik iskolába tudja legbiztonságosabban, legegyszerűbben és leggyorsabban eljuttatni a gyermeket, az iskola megítélése, tannyelv, óvodástársak melyik iskolába kerülnek¹¹ stb.

A 2009/2010-es tanévben 78 általános iskolában több mint 900 iskolai tagozaton folyik magyar tannyelvű oktatás. A jogi és az intézményes keretek keveset változtak az elmúlt évtizedekben. Ami változott, az a magyar tanulók összlétszáma és a magyarul tanuló gyerekek száma.

Általános problémát jelent a csökkenő gyereklétszám, ezért ma már gondot okoz az iskolakörzetek határainak módosítása, mivel az iskolák már egymás érdekeit veszélyeztethetik. A létszámfogyatkozás oka a magyar családokban születő gyerekek számának folyamatos csökkenése, valamint az egyes időszakokban bekövetkezett kivándorlási hullám. Ezekkel a folyamatokkal mindenképpen számolni kell továbbra is, noha megvan a remény arra, hogy a népesség fogyása lelassul.¹² 2016-ra az prognosztizálható, hogy kb. 15 000–17 000 magyar gyerek jár majd általános iskolába, ebből 13 000–15 000 tanul magyar tannyelven. Az is valószínű, hogy a szórvány sok településén fenntarthatatlanná válnak a ma is igen kis létszámú magyar tagozatok. Ez a magyar tannyelvű oktatást is folytató iskolák és tagozatok számának gazdaságilag és pedagógiailag is indokolt csökkenését okozza majd várhatóan. Ezzel a problémával évek óta folyamatosan szembesülniük kell az oktatási intézményeknek. A 2011/12-es tanév kezdetén többek közt a beodrai, az oroszlamosi, a feketetői és kisoroszi általános iskolában is osztályösszevonásra került volna sor a magyar tannyelvű osztályok megőrzése érdekében, de végül mégis megérkezett a jóváhagyás a minisztérium részéről,¹³ és megmaradtak a tanévkezdésre tervezett osz-

¹¹ Az elvégzett kutatás eredményei alapján.

¹² Oktatásfejlesztési Stratégia 2010–2016, MNT

¹³ Mégsem lett osztályösszevonás, Magyar Szó, 2011. október 11. www.magjarszo.com, Mégsem lett osztályösszevonás, www.mnt.org.rs, 2011. október 31.,

1. táblázat. A magyar tannyelvben tanuló diákokra vonatkozó összehasonlító adatok az előző időszakokra

	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
szabadka	3870	3806	3757	3618	3662	3471	3424	3341	3357
MAGYARKANIZSA	2277	2217	2228	2172	2102	1989	1962	1932	1990
TOPOLYA	1860	1827	1781	1793	1757	1644	1636	1660	1616
ZENITA	1841	1852	1904	1786	1744	1754	1700	1632	1543
OBECESE	1699	1676	1652	1662	1615	1594	1563	1522	1521
ADA	1250	1210	1202	1190	1140	1106	1122	1102	1059
NAGYBECSKEREK	678	656	645	664	635	622	615	599	598
KISHEGYES	671	649	649	655	636	624	615	597	603
TEMERIN	664	676	652	664	643	626	608	590	591
CSOKA	601	567	542	538	523	495	466	443	442
ZOMBOR	539	516	485	476	446	448	423	430	412
UJVIDEK	444	423	442	441	413	407	366	372	359
NAGYKIKINDA	416	399	399	380	366	355	343	326	305
BEGASZENTGYÖRGY	292	291	300	305	291	281	261	246	232
TORÓKBECSE	285	293	276	284	270	252	243	228	219
SZENTTAMÁS	282	282	270	261	257	250	259	252	249
KOVIN	234	237	237	227	238	214	203	189	176
TORÓKKANIZSA	227	218	221	210	211	206	198	193	194
MAGYARCSENYE	224	223	199	199	192	173	172	155	151
APATIN	222	216	205	191	186	176	171	166	168
ANTALFALVA	190	178	182	169	171	167	161	155	161
KÜLA	144	140	125	112	108	115	110	110	103
ZICHYFALVA	63	65	69	63	58	60	65	59	47
HODSÁG	57	56	55	59	65	63	62	56	56
PANCSOVA	44	39	28	28	26	18	20	9	8
FEHERTEPLOM	8	11	8	9	9	6	7	3	5
SZÉCSÁNY	13	9	12	10	14	12	5	6	3
ÖSSZESEN	19 095	18 732	18 525	18 166	17 778	17 128	16 780	16 373	16 168

Forrás: Oktatásfejlesztési stratégia 2010–2016, 2010. Magyar Nemzeti Tanács

tályok. Más iskolák már nem jártak ilyen szerencsével, az újvidéki Nikola Tesla Általános Iskolában például nem indult magyar nyelvű első osztály, a harmadik és negyedik osztályt pedig összevonták.¹⁴

Vajdaságban a magyar tannyelvű oktatás aktuális problémája a csökkenő gyereklétszámon kívül a tankönyvhiány (mivel a tankönyvbehozatal csak az alsó tagozatok számára engedélyezett) és a pedagógushiány is. Az osztálytanítók száma kielégítőnek mondható, leszámítva a szörványfalvakat. A magyar tagozatokon oktató tanárokból azonban Vajdaság-szerzte hiány van. „Legtöbb magyar tanár a tömbben, Szabadkán, Magyarkanizsán és Topolyán hiányzik. A szakok szerinti tanerőhiány azt mutatja, hogy sürgősen pótolni kell Vajdaságban a magyar ajkú matematikatanárt, az angolszakost, műszaki nevelés és zenei nevelés tanárának hiányát.” (Gábrity Molnár, 2008)

Mivel nem áll rendelkezésre megfelelő számú és végzettségű oktató, gyakran az osztálytanítók vállalják el bizonyos tantárgyak tanítását, vagy a tanárok saját tantárgyuk mellett második tárgyat is vállalnak, amihez nincs meg a végzettségük, vagy még nem szerezték meg a diplomát, vagy vendégtanítók oktatnak. Példaként említhetjük, hogy a szabadkai általános iskolákban foglalkoztatott tanító- illetve tanári állomány 25–30%-ának nincs megfelelő képzettsége.

2. táblázat. A tanerő képzettsége a szabadkai általános iskolák magyar tagozatain

Tanév	Tanulók száma	Osztályok száma	Szükséges tanerő	Szakképzetlen tanerő	Szakképzetlen (%)
1994/1995	4709	208	160,61	48,89	30,44
1997/1998	4328	196	145,72	42,02	28,84
2000/2001	3986	196	141,32	46,28	32,78
2005/2006	3658	196	130,30	30,00	23,02

Forrás: Gábrity Molnár Irén, 2008: Oktatásunk láttelele, Forum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 61. old

A tannyelv választás jelentősége

A nyelv nem egységes entitás, megtanulása feltételezi a sajátos hangmin-tázatok, a nyelvre jellemző morfológia, mondatszerkesztés és szemantika elsajátítását (Polonyi, Kovács, 2005). A kétnyelvűség számos helyen meg-

szokott jelenség, és elfogadott az a nézet, hogy a kisgyermek nagyobb erőfeszítés nélkül tudnak elsajátítani két vagy több nyelvet (Petitto et al. 2001). Ugyanakkor létezik egy másik, eléggé széles körben elterjedt meggyőződés is, miszerint a korai kétnyelvű elsajátítás valamilyen formában negatív hatással van a kisgyermek fejlődésére, és a korai nyelvelsajátítás rendes módját megzavarja, ami így teljesen különbözni fog az egy-nyelvűek nyelvelsajátítási folyamatától (MacNamara, 1967). A második nyelvben elérhető nyelvi felkészültség az első nyelvben kialakult kompetencia függvénye. Ha az első nyelvben a kompetenciaszint még alacsony, és beiktatjuk a második nyelv intenzív tanulását, ez károsítja az első nyelv későbbi fejlődését, ami viszont a második nyelvben való haladást is korlátozza (Göncz, 2009).

Az iskoláztatás alapnyelve az egyik döntő tényező a kétnyelvűség, esetleg nyelvcsere létrejöttében. A szülő, mikor tannyelvet választ gyere-kének, döntően befolyásolja identitásának alakulását, a legtöbben azonban nincsenek tudatában döntésük lehetséges következményeinek. Így tehát a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanuló identi-tásformálásának meghatározó tényezői (Göncz, 2006). Bár az anyanyelven megszerzett tudás a leghatékonyabb, ez nem jelenti azt, hogy a szerb nyelv tanulásának háttérbe kell szorulnia. Fontos, hogy a vajdasági magyarság az anyanyelvét is és a környezetnyelvet is magas szinten beszélje. Az utóbbi ismerete az egyén boldogulásának záloga is egyben.

A szabad identitásválasztás jogát egyrészt a többség állami kényszerítő eszközökkel korlátozhatja, másrészt olyan nyomással, amely a kisebbségeknél az identitásválasztást erkölcsi kérdésként kezeli (Kontra, 2004). A korlátozás eredményes formája az is, hogy a szülők nincsenek megfelelően tájékoztatva (Göncz, 2006).

Vajdaságban, ha a szülő más tannyelvű osztályba szeretné íratni a gyereket, az intézmény magyar illetve szerb nyelvű pszichológusa is el-beszélget vele, hogy leellenőrizze a nyelvtudását és hogy megállapítsák, okoz-e a gyerek fejlődésében bármilyen visszaesést, ha nem anyanyelvén kezd meg a tanulmányait. Ez általában vegyes házasságok esetében fordul elő, de fontos érv a későbbi érvényesülés is.

Az iskolák vezetése és a pedagógusok is komolyan állnak hozzá a tannyelv választás kérdéséhez. Ismerik a tannyelv választás súlyát, annak későbbi következményeit. Megfelelően tájékoztatják a szülőt arról, hogy mi várható abban az esetben, ha nem azon a nyelven taníttatja a gyereket, amelyet anyanyelvként ismer.

A vajdasági magyar fiatalok tipikus karrierútjainak alakulása egyértelműen kapcsolatba hozható a jellegzetes nyelvtudástípusokkal, amelyeket a fiatalok képviselnek. Gábrity 2007-es empirikus kutatásaiban a *siker*es kar-

¹⁴ Osztályösszevontás? Jeges Zoltán nyilatkozata az RTV2-nek, Vajdaság Portál, 2011. augusztus 31. www.vojvodinaportal.com

rier feltételezi: az anyanyelv kitűnő (jeles), az államnyelv szintén kitűnő (jeles) ismeretét, majd további egy idegen nyelv közép- vagy felsőfokú, és a második idegen nyelv „jó” ismeretét. Az anyanyelvüket jól, az államnyelvet elégségesen és egy idegen nyelvet középfokon ismerő vajdasági fiatalok *középszerű karriert* futnak be. *Sikertelen szakmai előrehaladás* nehezíti azon fiatalok helyzetét, akik keverik a két állandó használatban levő (magyar és szerb) nyelvet, és gyengén, infunkcionálisan rendelkeznek egy idegen nyelvvvel (Gábrity Molnár, 2007).

Az empirikus kutatás bemutatása

A magyar általános iskolát végzettek aránya mintegy 6 százalékponttal magasabb, mint a többségi nemzeté. Ez fejlett általános iskolai hálózatra enged következtetni. A továbbtanulási hajlam viszont már sokkal alacsonyabb a magyarok körében, mint a többségi nemzet körében. Különösen a kistelepléseken, falvakban magas az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező lakosság száma (Gábrity Molnár, 2006.).

A kutatás egy többségében magyarok lakta kistérségben – Zenta községben –, és egy többségében szerbek lakta kistérségben – Nagykikinda községben – valósult meg. Összesen 8 iskola igazgatóinak, tanárainak, diákjainak és szülőknek a véleménye került a mintába. A nyolc iskola közül öt központi/városi és három falusi iskola. Az igazgatókkal, tanárokkal és szülőkkel mélyinterjúk beszélgetések, míg a gyerekekkel fókuszcsoporthozos beszélgetések történtek.

A kutatás alapvető célja az volt, hogy választ találjon arra a kérdésre, hogy mi motiválja a szülőt az iskolaválasztás alkalmával többségi illetve szórvány közegekben. Az iskolaválasztás körülményeit, az iskolák és az oktatás színvonalát, valamint a nyelvoktatást vizsgáltuk. Viszont a beszélgetések során számos egyéb probléma is felvetődött az iskola felszereltségével, etnikai kérdésekkel, a környezetnyelv és az idegen nyelv oktatásával kapcsolatban.

A két vizsgált kistérségben eltérő az iskolák szervezése: Zenta községben öt általános iskola működik, három a központban és két falusi iskola. Az iskolák egy központi intézmény köré szerveződnek, amely koordinálja őket, pályáz a különböző pénzügyi forrásokra, képviseli az iskolákat. Előnye, hogy a központi igazgató átlátja a rendszert. Ezen kívül minden egyes iskolának van „saját” igazgatója, illetve pedagógiai vezetője, aki kifejezetten az adott intézmény működéséért felel, annak problémáit tartja szem előtt. Hátránya, hogy egy intézményként kezelik az összes iskolát, az egységek nem tudnak önállóan forrásokra pályázni, a fejlesztések emiatt nehézkesek.

A szórványban vizsgált kistérségben, Nagykikinda községben öt általános iskolában folyik magyar tannyelvű oktatás is: két központi iskolában és három falusi iskolában. Az iskolák önálló jogi személyként léteznek.

Ebben a kistérségben alacsony a magyarság részaránya az összlakossághoz viszonyítva: mindössze 20%. A vizsgált falu viszont az elmúlt évtizedben Dél-Szerbiából betelepült szerb lakosság megérkezéséig teljesen homogén, magyar falu volt.

Az interjúalanyok elmondása szerint a betelepült lakosság jól beilleszkedett, nincsenek konfliktusok. Sokan megtanultak magyarul, de ott-hon szerbül beszélnek, így a gyerekeik anyanyelve is a szerb. Mivel a faluban a kis létszám miatt nincs lehetőség megszervezni szerb tannyelven az oktatást, ezért ezek a gyerekek a szomszédos faluba járnak iskolába. Elvértve akad olyan szülő, aki nem akarja utaztatni és ezzel leterhelni a gyereket, így ők helyben, magyar tannyelven tanulnak. Az anyanyelvvvel nem megegyező tannyelven való tanulás megkezdése előtt a szerb gyerekekkel is ugyanúgy elbeszélget az iskola szakmunkatársa, és felméri nyelvtudását, mint a magyar gyerekek esetében. A falusi iskolában többen is említették, hogy ezek a szerb gyerekek megtanulnak ugyan magyarul, viszont a tanulmányi eredményük rosszabb, mint amilyen lehetne a képességeikhez viszonyítva.

Az iskolaválasztás motívumai a szülők szempontjából

Már a két eltérő szervezési forma is azt eredményezi, hogy az iskolák különböző költségvetéssel gazdálkodnak, így a felszereltségük is eltérő, ezáltal más a megítélésük is a szülők, a közösség részéről. Egyes iskolák vonzóbbak a szülők szerint, mint mások. „...A November 11, az „elit”, az volt az erősebb. Most meg azért úgy halljuk, hogy elég jó itt a Thurzóban, ...” (szülő, Zenta község). Zentán a szülők leginkább saját tapasztalataikra támaszkodnak. Nem jellemző, hogy az iskolák széleskörűen tájékoztatják a lakosságot, a szülőket a tevékenységeikről, az elért eredményekről, hogy ezáltal tegyék vonzóbbá az intézményt és így növeljék a diákok számát. A gyerekhányt itt az iskolakörzetek határainak módosításával próbálják kiküszöbölni.

Ezzel szemben Nagykikindán komoly versengés folyik az elsős diákokért az iskolák között, melyek közül az egyik városi intézmény átgondolt marketingtevékenységet folytat. Erős propagandájának köszönhetően nagy a szülők érdeklődése az iskola iránt. Szívesen íratják ebbe az intézménybe a gyerekeket, holott más, kisebb létszámú iskolák technikai és egyéb felszereltsége jobbnak mondható (pl. ugyanannyi számítógépre kevesebb gyerek

jut). Viszont ez az intézmény marketingtevékenységének köszönhetően ismertté vált, nemcsak helyi, de tartományi és minisztériumi körökben is, ezáltal könnyebben tud további pénzforrásokra pályázni a működéséhez. Mivel állandóan szerepel a médiában, a szülők automatikusan azt gondolják, hogy a legszínvonalasabb oktatást nyújtja, ezért évről évre nagyjából 100 kisdíák kezdi itt meg az első osztályt, míg a többi intézményben egyre csökken az iskolakezdők száma. A diákok létszámának folyamatos növekedése következtében az iskola helyszükében van, ezért most építkezésbe kezdtek, miközben két másik iskola összevonásáról már évek óta folyik a vita a városban. Ezzel szemben azokban az iskolákban, ahol kevesebb diák van, több idő jut egy-egy gyerekre, többet tud foglalkozni velük a tanár. A szülők többnyire megelégszenek azzal, amit a sajtóból tudnak, nem informálódnak behatóbban az intézményekkel kapcsolatban.

Az intézmények felszereltsége, fizikai állapota mindig fontos szempont azok megítélésükor. Az iskolák éves kiadásának zömét a rezsiköltség és a dolgozók fizetése teszi ki. Ezt az önkormányzat fedezi, amely az Oktatási és Nevelési Minisztériumtól kapja a szükséges pénzeszközt. A további szükséges eszközöket szintén az önkormányzattól igényelhetik, illetve pályázhatják az iskolák. Ez többnyire a karbantartást, valamint a különböző rendezvények költségeit fedezi. Az iskolák egyes állami szervektől (Oktatási és Nevelési Minisztérium, Sport és Ifjúsági Minisztérium, Környezetvédelmi Minisztérium, Vajdaság AT, stb.), valamint egyéb támogatóktól (Bethlen Gábor Alap, a Szekeres László Alapítvány, Tartományi Titkárság) időről időre forrásokhoz tudnak jutni.

Zenta községben a központi intézmény méri fel, hogy melyik iskolának mire van szüksége, és lepályázza a szükséges eszközöket. Ezáltal az egységek konkurálnak egymással. Ezzel együtt éles határ húzható a városi és a falusi iskolák felszereltsége között, ami Nagyikikinda községben nincs jelen. Másrészt a falusi emberek elfogadják, hogy olyan az intézmény, amilyen, előnyeivel és hátrányaival együtt, és csupán a szegényes környezet miatt nem íratják a gyerekeket városi iskolába.

Mindkét vizsgált kistérségben szubjektív döntést hoznak a szülők a gyerekek beíratásával kapcsolatban. Mivel Zenta községben egy intézményként működnek az iskolák, ezért itt könnyű az azok közötti átjárhatóság, azonban épp itt fordul elő ritkábban, hogy a szülő nem a saját iskolakörzetéhez tartozó intézménybe íratja a gyermekét. A leggyakoribb okok az igazgatónő elmondása szerint: „...Van olyan indoklás, hogy az idősebb testvér már oda jár és könnyebben mennek együtt, de legtöbbször a lakóhely. Tehát, ha változás van: menet közben házat vettek és máshol vannak bejelentve, akkor kérték. Most már az utóbbi két évben csak ilyen indokkal engedélyeztem, meg mondom, akkor, amikor arra hivatkozott, hogy idősebb testvér van és

akkor meg tudja oldani, hogy a két gyerek együtt menjen és neki egyszerűbb ez a történet... Nagyon sokszor hivatkoznak arra, hogy a biztonság miatt. Itt van egy kérvény: még be sincsenek az elsőbe íratva, de arra hivatkozik, hogy – volt ilyen kérvényem tavaly is – az útviszonyok, a forgalmas útkereszteződések, vagy a körforgalom miatt nem igazán meri a gyermeket elengedni másik irányba, mert nem lesz neki mindig ideje kísérgetni, meg odafigyelni, hogy hogyan közlekedik és leginkább erre hivatkoznak. Szóban kimondják ők, hogy ez a tanár, vagy az a tanár vagy tanító minőségtelen munkája miatt nem, meg menet közben is, tehát már amikor megindult a tanítás, akkor is szoktak bejönni... A szerb szülők hamarabb kimondták azt, hogy ezt vagy azt a tanárt nem akarom látni a gyermekem mellett. Szigorú, durva, esetleg csúnyán beszél, és inkább viszi egy minőségtelegen környezetbe a gyereket, mint hogy szerinte kitegye megaláztatásnak és egy magasabb követelményszintnek.” (igazgató, Zenta) Előfordul, hogy a szülő megbánja később az iskolaválasztással kapcsolatos elhatározását, és ma már másként döntene. Leginkább beilleszkedési problémákra hivatkoztak:

„...Akkor én úgy éreztem, hogy talán az Emlék Iskola valamivel erősebb szintű, de lehet, hogy tévedtem... kiszakítottam abból a környezetből... Itt laktunk már, mikor a Máté elkezdett iskolába járni. Csak úgy gondoltam, hogy tényleg, hogy egy erősebb iskola... közben kiszakítottuk abból a környezetből, akikkel járt az óvodába. 2-3 gyerek maradt csak abból a korosztályból, akik az Emlék Iskolába mentek. A többi mind a Thurzóba, és valószínűleg ezért nehezebben illeszkedett be...” (szülő, Zenta)

Azon túl, hogy a Szent Száva iskola sikeresebben toboroz diákokat, az iskolaválasztást befolyásoló tényezők hasonlóak Nagyikikindán is: „Nagyon sokan, akik maguk is ide jártak, ők a saját gyerekeiket is ide íratják. De ez nem csak a mi iskolánkra igaz, más iskolákban ugyanígy van. Ez az egyik ok. A másik az iskola közelsége. A harmadik pedig talán, hogy amikor a szülő eljön érdeklődni, vagy megkérdez más szülőket, akiknek a gyereke már ide jár, csak jó, pozitív dolgokat hallhat az iskolánkról...” (Nagyikikinda, Igazgató)

Az intézmény kiválasztásánál befolyásoló tényező továbbá a szülő saját tapasztalata az iskoláról – szívesen íratják abba az iskolába, amelybe maguk is jártak.

A tanyelv mint befolyásoló tényező Vajdaságban

Az iskoláztatás tanyelve alapvető szerepet játszik a későbbi kétnyelvűség, esetenként a nyelvcseré kialakulásában, a gyerek identitásának alakulásában. A szülő tanyelvválasztáskor sokszor nincs tisztában tettei követ-

kezményeivel, vagy nem akar tudomást venni róla. „... ismerek egy olyan tanulót, aki saját maga gyűlöli a szüleit csak azért, mert szerb osztályba íratják. Miközben ő szenved a szerb osztályban, nem tud elég jól szerbül, nem fogadta be a szerb osztályközösség, viszont most már nem tud elég jól magyarul se ...” (pedagógus, Nagykikinda község)

A szülő végső soron, mikor gyermeke iskoláztatásáról dönt, elsősorban saját elvárásait fogalmazza meg. Bizonyára minden szülő a gyerek későbbi boldogulását tartja szem előtt, és mivel (főként a szórványban, ahol egyébként is problémát jelent az anyanyelven történő taníttatás) azt feltételezi, hogy a családi környezetben a gyerek már elsajátította anyanyelvét, a többségi nyelven történő oktatásban anyanyelvi szinten sikerül elsajátítania a környezetnyelvet is. Sok szülő azonban nem tud arról, hogy ezzel a döntéssel valójában a gyerek asszimilációjáról döntött (ami ugyanakkor ugyanolyan joga az egyéneknek, mint nemzeti identitásának megőrzése). „... ma már ismerve a felcserélő és a hozzáadó kétnyelvűségi helyzetek és a fejlődésben lévő nyelvek egymásra gyakorolt hatásait, biztos állíthatjuk, hogy ez a jóhiszemű, de igen naiv elképzelés leggyakrabban nem két nyelv birtoklásához, hanem számos más körülménytől függően, erősen másodnyelvű dominanciához, távlatilag nyelvvesztéshez, a nemzetiség feladásához és identitáscseréhez vezet.” (Göncz, 2006)

A szülők nem tudják (vagy nem gondolják át), hogy a gyerek, aki az iskolában kezd el ismerkedni a környezetnyelvvvel (amely egyben az oktatás nyelve is), eleve hátrányban van társaihoz képest, akik anyanyelvükön tanulnak. Ez a gyerekben frusztrációt kelt, nem tud lépést tartani társaival a tanulásban, még ha anyanyelvén ez nem is okozna számára problémát. A közösségben besorolódik egy olyan helyre, ahonnan később (a környezetnyelv elsajátítása után) sem tud már „elmozdulni”, és ez hosszú távon meghatározza a gyerek fejlődését, a továbbtanulásról hozott döntését és önmagáról kialakított képét. „...nagyon nehéz volt az első két év...de hát, idővel beletanultam... Az első osztályban lemaradtam. Utána viszont már rendben volt minden. De az első osztályban épp ezért voltam lemaradva... volt olyan – tehát még mindig nagyon az emlékezetemben él az a kép –, hogy ki is nevettek, mikor nem tudtam magam kifejezni szerbül. Volt olyan, hogy nem tudtam magam kifejezni, meg rosszul mondtam dolgokat és akkor bizony... nagy nevetés volt...” (pedagógus, Nagykikinda község)

Abban az esetben, ha a szülő más tannyelvű osztályba szeretné íratni a gyereket, az intézmény magyar illetve szerb nyelvű pszichológusa is elbeszélget vele, hogy leellenőrizze a nyelvtudását, és hogy megállapítsák, hogy okoz-e a gyerek fejlődésében bármilyen visszaesést, ha nem anyanyelvén kezdi meg a tanulmányait. Ez általában egyes házasságok esetében fordul elő, de fontos érv a későbbi érvényesülés is. „...mikor ilyen

történik, a szülőnek alá kell írnia egy nyilatkozatot, hogy ő ezt akarja...” (pedagógus, Zenta község). Ha a szülő ragaszkodik a szerb tagozathoz, ezt nem akadályozhatják meg az iskola munkatársai, hiszen joga van ahhoz, hogy olyan nyelven taníttassa a gyereket, amilyenen szeretné, de ez nem jelenti azt, hogy a legjobb döntést hozza meg a gyereke érdekében. „... amikor a magyar gyerek bent van a szerb tagozatban és nem tudja a nyelvet és nem tudja kifejezni magát, és feláll és hallgat és néz rám... én meg tudnám a szülőt verni, hogy miért tetted ide a gyerekedet?!...” (pedagógus, Zenta község)

Többnyire egyes házasságok esetében történik meg az, hogy szerb tannyelvű osztályba íratják a gyerekeket. Ezekben az esetekben az a szülő vállalja magára a tanulásban való segédkezést, akinek az anyanyelvén tanul a gyerek. Ha kiskorától egyformán hallja mindkét nyelvet, akkor nem alakul ki tanulási nehézség a későbbiek során. Erre pozitív példák is felhozhatók:

„...jött az anyuka a kérvénnyel, hogy az idősebb kislány is szerb tagozaton van... és azt mondta, hogy ő úgy gondolja, hogy a kicsi tud annyit szerbül, hogy feltalálja magát. Volt olyan esetünk is, hogy egy ikerpár a November 11-be negyedikig magyar osztályba járt, de kikergette a szakmunkatárs véleményét az anyuka, és csak ötödikbe tette át őket a szerb tagozatra, de a kislány ott is évfolyamelső lett. Tehát vannak gyerekek, de akkor párhuzamosan kell mind a két nyelvet egyformán tanítani.” (igazgató, Zenta község)

Nehéz döntés a egyes etnikumú családokban a tannyelv megválasztása, függetlenül attól, hogy a gyerek milyen szinten beszéli szülei anyanyelvét, hiszen a tannyelvvvel befolyásolják a gyermek identitásának fejlődését, hatnak baráti körének kialakulására, de figyelembe kell venniük a döntéshozás alkalmával saját szülői feladataikat is.

„...anyósom úgy van vele, hogy jó lenne szerb tagozatra íratni majd. Meg amíg ő él, addig segíteni fog a tanulásban, de ez nem ilyen egyszerű... Annyit mondott, hogy a barátnő kedvéért. De hát nem teszem félre a barátnő kedvéért a családot! Sértésnek is vettem. Valószínű, azért is, hogy mégiscsak szerb legyen belőle... Meg hát, azért is, hogy könnyebb legyen neki később, mert végül is szereti... Én azon a véleményen vagyok, hogy ha már megtanul beszélni szerbül, akkor így is, úgy is a későbbiekben neki ez előnyére válik. Tehát nem lehet gond az életben, ha már beszélni tud szerbül... Én azért szeretném magyar tagozatra íratni, hogy legalább a magyar helyesírást... írni, olvasni

tudjon magyarul, mert szerbül írni-olvasni magyar tagozaton is megtanul... szerintem így lenne ésszerűbb és középiskolába meg eldönti ő...“ (vegyes házasságban élő magyar szülő, Zenta község).

A szórványtértségben jellemző, hogy a gyerekek kicsi koruktól beszélik a környezetnyelvet, így például a kutatásban szereplő Nagyikikindán legtöbbször nem okozna problémát, ha nem anyanyelvükön kellene megkezdniük a gyerekeknek az általános iskolát. Ezek az akár kétnyelvűnek is nevezhető gyerekek, ha általános iskolában szerb nyelven tanulnak, akkor a magyar nyelv elkorcsosul idővel, viszont ha magyar nyelven tanulnak, a szerb nyelvtudásuk attól még fejlődhet. Éppen ez a tény a befolyásoló tényező. „...*Otthon mindkét nyelven beszélünk, mindkét nyelvet jól elsajátították már otthon a gyerekek. A legfőbb ok pedig talán az, hogy annál jobb, minél több nyelvet beszél a gyerek. A későbbi tanulmányait pedig olyan nyelven fogja majd végezni, amilyen az ő akarja. És szintén szeretnénk volna, ha elsajátítja a magyar helyesírást is...*” (szülő, Nagyikikinda). A beiratkozásnál a szülőknek fontos, hogy a gyerekek magyar nyelven tanuljon. Ez még azoknál a családoknál is így van, amelyekben otthon mindkét nyelvet használják. A gyerekek kiskoruktól hozzászoknak a szerb nyelvhez, és a legtöbbjük még korai gyerekkorban elsajátítja azt. Így a szülők többnyire abból indulnak ki, hogy mivel a kicsik beszélnek szerbül, ez nem állhatja útját a későbbi érvényesülésüknek, boldogulásuknak, éppen ezért fontosnak tartják, hogy magyar nyelven tanuljanak az általános iskolában, a középiskolai szinthez érve pedig a gyerekek maguk dönthetnek a szakról, illetve a tannyelvről.

A tannyelv sokkal inkább a középiskola kiválasztásánál játszik fontos szerepet. Egyes gyerekek a központi településen sem tanulnak meg jól szerbül, a falusi településeken pedig egyáltalán nem beszélnek az államnyelvet. Ha a gyerekekben nagy az ellenállás, akkor inkább elmennek távolabbi városba tanulni, mivel a legközelebb eső településen csak szerb nyelvű középiskolák vannak. A másik lehetőség, hogy államnyelven folytatják tanulmányukat, vállalva azt, hogy visszaesik az eredményük, illetve tudva azt, hogy esetleg kiközösítik, csúfolják vagy megszégyenítik őket – bár ez nem általánosítható.

A szülők viszont ezt természetesnek veszik, hiszen mind átérték ezeket a nehézségeket, és úgy gondolják, hogy a gyerekeik is megbirkóznak ezzel a szituációval. A gyerekek viszont már nem feltétlenül osztják szüleik nézeteit, és vannak, akik inkább a tannyelv alapján választanak középiskolát, még abban az esetben is, ha nincsenek komoly problémáik az államnyelvvvel, vagyis kudarckerülő magatartást tanúsítanak: „...*megkérdeztük, hogy merre szeretne továbbtanulni és, hogy szeretne-e szerb isko-*

lába menni, mert nem elleneztek volna különben. Mert, ha valaki itt akar érvényesülni, meg kell, hogy tanulja a nyelvet... (az idősebb fiú) Zentán jár közgazdasági középiskolába (magyar tannyelven)... a nyelv miatt választotta... nem mondhatnám, hogy rosszul beszél szerbül...” (szülő, Nagyikikinda község). Ezek a gyerekek sokszor az egyetemet is a tannyelv alapján választják ki, ezzel tovább „húzva az időt”, míg a szerb nyelv használatával szembesülniük kell. Viszont az elkerülhetetlen a munkába állás során. Végül hátrányba kerülhetnek azok a gyerekek, akik nem jól beszélnek a szerbet, azokkal szemben, akik időben elsajátították azt. Éppen ezért egyes szülők úgy vélik, hogy jobb, ha a gyerekük mégis szerb nyelven folytatja a tanulmányait a közeli Nagyikikindán, ahová egyébként ingyenes buszjáratok viszik a tanulókat. Azt remélik, hogy bár az első pár év nehéz lesz, de később kamatozni fog a szerbtudás a munkába állás során. Van azonban példa arra is, hogy a szülő döntése következtében később teljesen megreked a gyerek iskoláztatása: „...*A férjem is elkezdte a kilenc-tíz, egy évet járt is, de hát ő könnyebben feladta, csak az első évet fejezte be. Ő is pont az végett, hogy nem tudott szerbül és kevesebb volt a kitartás benne, úgy látszik...*” (szülő, Nagyikikinda község)

Tannyelvválasztás tömbben és szórványban

Zenta községben a magyar szülők jellemzően nem íratják szerb tagozatra a gyerekeiket. Az iskolaválasztás automatikusan történik – a magyar gyerek magyar, a szerb pedig szerb nyelven folytatja a tanulmányait. A közhöz tartozó falvakban, mivel nem él szerb család, ezért nincs is megszervezve a szerb tannyelvű oktatás. Zenta városában két iskolában is vannak szerb tagozatok, és bár az iskolák átjárhatósága jó, nem történik meg az, hogy a szülők azért választják ezeket az iskolákat, mert vegyes etnikumúak vagy mert lehetőség lenne szerb nyelven tanulni. Vagyis a tömbben a tannyelv maga nem befolyásoló tényező¹⁵. A vegyes etnikumú iskolák igazgatói pozitív tényezőként említik azt, hogy a magyar és a szerb gyerekek közös épületet használnak, mert úgy vélik, hogy barátkozhatnak egymással, és ezáltal egymás anyanyelvét is tanulják. A valóság azonban az, hogy elenyésző a vegyes iskola nyelvtanulásban játszott szerepe.

A vizsgált szórványtelepülésen, Nagyikikindán egészen más a helyzet. A központi iskolákban a tanulók nemzetiségi megoszlása jelentősen a

¹⁵ Kivételnek a vegyes házasságok számítanak, ahol viszont nagyon is komoly kérdésként vetődik fel.

többségi nemzet irányába van eltolódva. A magyarok létszáma oly mértékben csökkent, hogy a Magyar Nemzeti Tanács indokoltnak látta az eddigi kettő helyett csupán egy iskolában megszervezni a magyar nyelvű oktatást. Így könnyebben tudná biztosítani a szükséges gyereklétszámon kívül a magyarul beszélő tanárokat is. A vita a szülők és a pedagógusok, valamint a Magyar Nemzeti Tanács között most is folyamatban van erről a kérdésről. A szülők ugyanis ragaszkodnak ahhoz az iskolához, amely mellett „letették a voksukat”, olyannyira, hogy nem hajlandóak a gyereket más iskolába íratni, még akkor sem, ha szerb nyelven kell tanulnia. A magyar kisdíákok létszáma azonban ebben a központi körzetben már annyira elenyésző, hogy veszélybe került a magyar tannyelvű oktatás, de ezáltal a magyar tannyelven oktató tanárok állása is. Ha nem irányítják egy intézménybe a magyar tanulókat, azzal azt kockáztatják, hogy összevont tagozatokba sűrítik az alsósokat, ami mindenképpen visszalépés lenne és az oktatás minőségének a rovására menne. A Magyar Nemzeti Tanács munkatársainak arra a kérdésre, hogy miért ragaszkodnak ennyire a szülők az általuk kiválasztott iskolához, nem kaptak konkrét választ a szülöktől... Az átszervezések mindig a diákok egy részének a lemorzsolódásával járnak, megtörténhet ugyanis, hogy a szülők – még ha csak kisebb részük is – mégis a Szent Száva Általános Iskolába íratják a gyermeküket, még hozzá szerb tagozatra. Ha minden nagyikindai magyar általános iskolás a Fejős Klára Általános Iskolába járna, a Magyar Nemzeti Tanács átvehetné az alapítói jogok egy részét, és gondot viselhetne az anyanyelvi oktatásról, biztosíthatná annak megfelelő színvonalát és folytonosságát.

A pedagógus mint befolyásoló tényező az intézményválasztás során

Az interjúk során többször elhangzott a szülők részéről, hogy a mai pedagógusok nem eléggé elhivatottak a munkájuk iránt. Nem hajlandóak pluszenergiákat fektetni az oktatásba, nem tartanak interaktív órákat, még akkor sem, ha a program is előírja. A pedagógiai pályát olyan munkahelyként fogják fel, amely a mai szerbiai átlaghoz képest jobban meg van fizetve, ráadásul sok szünettel jár, vagyis több szempontból ideális. Zentán a központi iskola igazgatója, ha ilyesmit tapasztal, igyekszik elbeszélgetni a tanárral, próbál rá hatni, de valójában ezen kívül nem sok eszköz áll rendelkezésére. „...*tehát vannak olyan dolgozóim is, akiktől szívesen megszabadulnék, mert nem a tanügybe valók, de mivel megfelelő papírjaik vannak, ezért nem tudok velük mit csinálni...*” (igazgató, Zenta).

Sok esetben azonban a probléma nem a szóban forgó tanár hozzáállásából fakad¹⁶, sokkal inkább a túlszűfolt programból, amit teljesíteniük kell¹⁷. Ez ugyanakkor a gyerekek részéről is túlterheltséget jelent: túl sok az óra, sok a tananyag, kevés a szabadidejük, magasak a követelmények: „...*átveszünk olyan európai modelleket, amelyeket nem tudunk itt-hon alkalmazni. Tehát: nem olyan a mentalitás, nem olyanok a kulturális hagyományok. Nekünk volt egy nagyon jól felépített iskolarendszerünk, ami működőképes volt, ami alapvető tudást adott át a gyerekeknek... Nincs normális felszereltségünk se... Nálunk, ahol talán az elmúlt 5-6 évvel ezelőtt kezdtek el a szerb hírközlő eszközök emlegetni azt, hogy vannak sérült gyerekek, hogy vannak autista gyerekek a szerb családokban, hogy ez van, az van... Itt nem tudunk egy nyitott nyugat- vagy észak-európai mentalitást kialakítani, amikor a szerb családnak szegény az, hogy sérült gyereke van. A magyar család is nagyon sokszor úgy éli meg. Akkor ne akarjunk gyökerektől mindent felforgatni és ne akarjunk mindent erővel megvalósítani...*” (igazgató, Zenta).

Hátrány a falusi iskolákban, hogy nincsenek helybeli tanárok, így a délutáni foglalkozások, különórák, csoporttevékenységek eleve kizártak. A falunak nincs sportpályája, a gyerekeknek nincs lehetőségük a közös (akár szervezett) szabadidőtöltésre, kikapcsolódásra.

A tanárok utaztatása/utazása más problémát is hordoz magában, mivel némelyik tanár akár négy iskolában is tanít. Az utazás sok időt vesz igénybe, fárasztó, és komoly szervezést igényel. Pozitív viszont, hogy a tanárok motiváltak, szeretnek a falusi iskolákban tanítani, és szívesen utaznak. Ezek a gyerekek elvileg nincsenek hátrányban semmilyen tekintetben a városi gyerekekhez viszonyítva, viszont a szülők elmondása szerint középiskolába kerülve azt érzékelik, hogy a tudásuk alacsonyabb szintű, mint a városi gyerekeké és nagyobb erőfeszítések kellenek, hogy behozzák a lemaradást.

¹⁶ A pedagógusok rendszeresen járnak továbbképzésekre, ami kötelességük is miniszteri döntés alapján. Többnyire szívesen tesznek eleget ennek a kötelezettségnek, de előfordul ellenállás egyes esetekben. A kötelező továbbképzésen felül azonban idő – de többnyire hajlandóság sem mutatkozik további képzéseken való részvétellel: „...nehezen fogadják el azt, hogy az embernek állandóan tovább kell képeznie magát, hogy folyamatosan tovább kell tanulniuk. Sokan gondolják azt, hogy megtartották az órát és ezzel befejeződött a munkájuk, tovább nem érdekli őket...” (pedagógus, Nagyikinda)

¹⁷ Az iskolák esetlegesen rendelkeztek saját pedagógiai programmal, ez viszont egyre ritkább, és az adminisztrációs feladatok sűrűsödésével egyre kevesebb idő jut rá. Ilyenek pl. a néphagyomány valamint a kézműves foglalkozás. Ezek jelentősége nem csak abban rejlik, hogy a gyerekek hozzáadott tudást szereznek egy adott témáról, hanem abban is, hogy lekötik őket, szórazhatnak, társaságban vannak. Különösen a falvakban fontos szempontok ezek, ahol rosszak a feltételek a szabadidőtöltésre.

A pedagógusokról alkotott kép nagyjából egyformán befolyásolja a szülők döntését Zenta és Nagyikinda községben. Így ebből a szempontból nem lehet éles határt húzni a tömb és a szórvány között, sokkal inkább a falusi és városi iskolák által nyújtott lehetőségek különbségeire mutat rá. A jó tanári kollektíva ösztönzőleg hat az egyénekre is, illetve fordítva.

A pedagógusokkal kapcsolatos egyéb probléma a szórványban gyakran jelenik meg, ez pedig a megfelelő szakképesítésű tanárok hiánya, illetve az, hogy ha megfelelő a szakképesítésük, akkor esetleg nem beszélnek a szerb és a magyar nyelvet is egyaránt, így megtörténhet, hogy magyar tagozaton vagy csak nem megfelelő képesítésű tanárral vagy egyáltalán nem tudják biztosítani az anyanyelvű oktatást. Bár a tanárok rendszeresen járnak a kötelező továbbképzésekre, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a saját tantárgyukkal kapcsolatosan fejlesztik a tudásukat.

Összegzés

A Vajdaságban őslakos magyar nemzeti közösség lélekszáma az elmúlt évtizedek alatt jelentősen csökkent, identitástudata, regionális önszerveződése is meggyengült. A nemzeti közösség demográfiai hanyatlását fel-erősítő folyamatok között szerepel az elvándorlás is. Az elmúlt 20 évben tömegesen települtek át szerb állampolgárságú vajdasági magyarok Magyarországra. Az elvándorlást politikai motívumok, kényszerű háborús helyzet hozta felszínre. A népességmozgás egyik karakteres csoportja a tanuló-migráló-ingázó fiatalság, amely főképp az elmúlt 10–12 évben egyre gyakrabban dönt a Magyarországon tanulás mellett.

Bár az anyanyelven megszerzett tudás a leghatékonyabb, ez nem jelenti azt, hogy a szerb nyelv tanulásának háttérbe kell szorulnia. Vajdaságban kiterjedt és stabil általános iskolai háló létezik. A magyar általános iskolát végzettek száma magasabb, mint a többségi nemzeté.

Fontos, hogy a vajdasági magyarság az anyanyelvét is és a környezetnyelvet is magas szinten beszélje. Az utóbbi ismerete az egyén boldogulásának záloga is egyben. Az iskolába kerülő gyerekek többsége ugyanis a környezetnyelvet egyáltalán nem beszéli, az oktatási rendszer viszont ennek ellenkezőjét feltételezi, és ennek megfelelően oktatja a szerb nyelvet. A nyelvismeret fontossága – legyen szó bármilyen összetételű, vegyes, vagy etnikailag homogén környezetről – megkérdőjelezhetetlen. Az etnikai környezet sajátosságai egyfelől megkövetelik az egyéntől a környezetnyelvének ismeretét (nem kötelezően anyanyelv) a társadalmi kommuni-

káció megteremtése miatt, ahol maga az érdekérvényesítés, az egyén érvényesülése valósul meg ezáltal, másfelől a társadalom „nyitottsága” újabb és újabb lehetőségeket kínál az egyének számára az önmegvalósításra egy globális, „soknyelvű”, multietnikai szinten.

Zenta községben nem jellemző, hogy magyar családok szerb osztályba írássák a gyerekeket, ez csupán a vegyes házasságokban merül fel kérdésként. Vagyis az iskolaválasztás a maga természetes automatizmusával történik. A szülő döntését racionális kérdések befolyásolják, úgymint: a saját tapasztalat az intézménnyel kapcsolatban, a távolság, a biztonságos közlekedés, hogy hova jár az idősebb testvér stb. Ritkán történik meg, hogy az oktatás minősége vagy esetleg a tanárok hozzáállása miatt választ intézményt a szülő. Az iskolaválasztás és a tannyelv választás dilemmájával először a középiskola küszöbén szembesül a szülő és a gyerek. A vegyes etnikumú iskolákban pozitívként értékelt szerb–magyar kapcsolatok valójában semlegesek, mivel a gyerekek nem barátkoznak egymással, vagy magyarul beszélgetnek az általában vegyes házasságból származó szerb tannyelven tanuló gyerekekkel.

Nagyikinda községben a szülők választását erősen befolyásolja a Szent Száva iskola marketingtevékenysége. Az iskola gyakran szerepel a médiákban, és így pozitív kép él róla a köztudatban. A szülők ezért szívesen íratják ide a gyerekeket. Más iskoláknál ilyen szintű közszereplés nem tapasztalható, pedig egyértelmű a pozitív hatása, ami nem csak a diákok számának állandóságával mérhető (nem beszélhetünk a diákok számának növekedéséről, mivel csökkenő a lakosság és kevés a gyerek, vagyis a létszám fenntartása önmagában abszolút sikert jelent), hanem a pályázatokon nyert pénzeszközök mennyiségével is, illetve a megnyert pályázatok számával is. A rekrutációs tevékenység és a marketing azért is fontos, mert a csökkenő diáklétszám miatt sok iskolát a bezárás, összevonás fenyegeti. Ez különösen lényeges ott, ahol olyan iskola bezárásáról van szó, amelyben meg van szervezve a magyar tannyelvű oktatás (is).

A szülők az iskola kiválasztásánál gyakran hagyatkoznak saját pozitív tapasztalataikra – szívesen járatják abba az iskolába a gyereket, amelyikbe maguk is jártak. A döntés meghozatalánál ritkán foglalkoznak behatóbban azzal, hogy melyik iskola milyen feltételeket nyújt a gyerekek számára.

„... sajnos a nagyikindai meg egyáltalán a környékbeli magyarok szociális háttere, iskolázottsága nem túl magas, ezért talán ez az egyik ok, hogy sokkal inkább az érzelmeik alapján döntenek, mintsem hogy mélyebb és messzebb ható jogi, gazdasági, oktatási és tudás megszerzéséről szóló érdeket figyelembe vennének...” (pedagógus, Nagyikinda község).

A tannyelv megválasztásánál az a pozitív tapasztalat, hogy a szülőknek fontos, hogy a gyerek az alapszintű ismereteket magyar nyelven szerezzék meg és különösen az, hogy megtanulja a magyar grammatikát és irodalmat. Ritkán fordul elő, hogy szerb osztályba íratják a gyerekeket, de van rá példa.

A szülők ritkán adják írásba és terelik ezzel hivatalos útra, ha valamelyik tanár véleményük szerint nem megfelelően viszonyul a tanári pályához, a gyerekekhez, az oktatáshoz. Viszont ez is befolyásolja őket az intézmény kiválasztásakor. A jó pedagógus, különösen az első osztály megkezdésekor „kapott” első tanító jó (vagy rossz) hírneve kimondottan hatással van a szülők döntésére.

Irodalomjegyzék

- A felzárkóztatás a célja a vajdasági oktatási stratégiának, Korhecz Tamás a Kossuth Rádióknak adott interjúja 2011. május 12-én. www.mr1-kossuth.hu (letöltés dátuma: 2011. 11. 20.)
- Csemicskó István–Göncz Lajos: Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátjai magyar szülőknek és pedagógusoknak. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. www.kmf.uz.ua. (letöltés dátuma: 2011.12.12.)
- Gábrity Molnár Irén: A fiatal értelmiségképzés lehetőségei. In: Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Holnaplátók*. Szabadka, Magyarországi Tudományos Társaság 13–39. o. 2002.
- Gábrity Molnár Irén : Oktatásunk jövője. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Oktatási oknyomozó*. Szabadka, Magyarországi Tudományos Társaság 61–121. o. 2006.
- Gábrity Molnár Irén : Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In: Mandel Kinga–Csata Zsombor (szerk.): *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében*. 132–172. o. Apáczai Közalapítvány honlapja: http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarojelentes.pdf (letöltve: 2008. február 15.)
- Gábrity Molnár Irén –Rác Livia: Vajdaság (Szerbia) – Kárpát Panel 2007. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái, Gyorsjelentés*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 120-184. o. 2007.
- Gábrity Molnár Irén : *Oktatásunk láttelepe, Oktatásszociológiai olvasmány*, Forum Könyvkiadó, Újvidék – Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2008.
- Göncz Lajos: *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége, Nyelvpszichológiai vontakozások*, MTT Szabadka, 2004.
- http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/08_A_Vajdasagi_Magyarsag_Ke.pdf (letöltés dátuma: 2011. 12. 12.)

- Göncz Lajos : Iskolaválasztás Vajdaságban. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Oktatási oknyomozó*. Szabadka, Magyarországi Tudományos Társaság 125–141. o. 2006.
- Kolláth Anna– Varga István Štefan – Göncz Lajos: Magyar1 vagy magyar2? Tannyelvválasztás a Muravidéken: Útmutató magyar szülőknek és pedagógusoknak, Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. www.kmf.uz.ua. (letöltés dátuma: 2011.12.12.)
- Kontra Miklós: Min múlik a határon túli magyar nyelvvaltozatok jövője? A Mindentudás Egyeteme Klub 2004 márciusában elhangzott előadás forgatókönyve.
- MacNamara, J. 1967: The bilingual's performance: A psychological overview. *Journal of Social Issues*, 23, 58–77. o.
- Mégsem lett osztályösszevonás, Magyar Szó, 2011. október 29. www.magyszo.com, (letöltés dátuma: 2011. 11. 20.)
- Mégsem lett osztályösszevonás, MNT hivatalos honlapja, 2011. október 31., <http://www.mnt.org.rs> (letöltés dátuma: 2011. 11. 20.)
- Novi zakon o lokalnoj samoupravi=Sl. Gl. RS. 2007.
- Pesevszky Evelin: „A nyelv édes miénk”, Magyar Szó, 2011. december 30. www.magyszo.com (letöltés dátuma: 2011. december 30.)
- Petitto L. A. et. al. 2001: Bilingual signed and spoken language acquisition from birth: implications for the mechanism underlying early bilingual language acquisition. *Journal of Child Language*, 28, 453–496. o.
- Polonyi Tünde Éva–Kovács Ágnes Melinda: Kétnyelvűség. In: Gervain Judit–Kovács Kristóf– Lukács Ágnes–Racsmány Mihály (szerk.): *Az ezerarcú elme, Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára*. Akadémia Kiadó, Budapest 187–199. o. 2005.
- Rác Livia: A humán erőforrás oktatásának finanszírozása. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Regionális erőnlét*. Szabadka: Magyarországi Tudományos Társaság. 293–317. o. 2008.
- Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine=Sl. Gl. RS, 99/2009-3
- Takács Zoltán: *A szerb oktatási rendszer lokális kompetenciáinak mérlege – regionális fejlesztési távlatok*. In: Buday-Sántha Attila–Hegyi Judit–Rác Szilárd (szerk.): *Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztések*. Pécs, PTE KTK. 389–394. o. 2008.
- OKTATÁSFEJLESZTÉSI STRATÉGIA 2010, Magyar Nemzeti Tanács 2010. szeptember
- Osztályösszevonás? Jeges Zoltán nyilatkozata az RTV2 csatornának, Vajdaság Portál, 2011. augusztus 31. www.vojvodinaportal.com (letöltés dátuma: 2011. 11. 20.)
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja=Sl. Gl. RS 62/03, 58/04, 58/04, i 62/04), Forrás: www.mp.gov.rs (letöltés dátuma: 2011.12.01.)
- Takács Z., 2009. – Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken”. In: Kötél E. and Szarka L. (eds.) *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 289–313.